

Fagfellevurdert artikkel

Roller i spill i Kunst og håndverk

Lærerstudenters rollemodeller fra skole og fritid

Bente Helen Skjelbred

Førsteamanuensis (PhD), Høgskulen på Vestlandet

<https://orcid.org/0000-0003-1129-1766>

bhsk@hvl.no

Arnhild Liene Stenersen

Høgskolelektor, Høgskulen på Vestlandet

<https://orcid.org/0009-0004-7946-9158>

alst@hvl.no

Ingvild Digranes

Professor (PhD), Høgskulen på Vestlandet

<https://orcid.org/0000-0002-1146-9803>

indi@hvl.no

Nøkkelord

Kunst og håndverk, rollemodeller, forkunnskaper, håndverksferdigheter,
grunnskolelærerutdanning



© Forfatter(ne). Dette er en Open Access-artikkel utgitt i henhold til vilkårene i
CC-BY 4.0 (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)
www.FormAkademisk.org

Sammendrag

Denne artikkelen baserer seg på data fra forskningsprosjektet *Praksisrelevans i grunnskolelærerutdanningen i Kunst og håndverk (PiGLUKH)* ved Høgskulen på Vestlandet. I artikkelen belyser vi hvilke rollemodeller og praksisfellesskap lærerstudentene i Kunst og håndverk oppgir som viktige for kompetansen de har med inn i faget. For å undersøke problemstillingen: Hvilke praksisfellesskap og rollemodeller viser lærerstudenter til i utviklingen av forkunnskaper i ulike materialområder tilhørende skolefaget Kunst og håndverk, og hva oppgir lærerstudentene som relevante kjennetegn ved disse rollemodellene, ble spørreskjema og en kvalitativ intervjuundersøkelse gjennomført. Tematisk analyse av datamaterialet viser stor variasjon i lærerstudentenes erfaringer fra grunnskolealder. Studien avdekker et mønster med delvis kjønnsbaserte rollemodeller i tilknytning materialområdene som inngår i Kunst og håndverk. I tilfeller der lærerstudentene har erfaring fra materialområdet tekstil, oppgir de ofte kvinner som rollemodeller, mens innen materialområdet tre oppgir de mannlige rollemodeller.

Innledning

Denne artikkelen bygger på forskningsprosjektet *Praksisrelevans i grunnskolelærerutdanningen (PiGLUKH)*. Forskerne i denne studien har valgt å følge lærerstudenter som velger Kunst og håndverk i grunnskolelærerutdanningen (GLU). I artikkelen fokuserer vi spesielt på hvilke rollemodeller lærerstudentene oppgir at de har hatt i Kunst og håndverk i grunnskolealder, og hvordan disse har påvirket deres erfaringer og interesser innen fagets ulike materialområder. Lærerstudentenes forkunnskaper i ulike materialområder ved opptak til GLU kan være utviklet gjennom både skole og fritid. Personer som lærerstudentene har opplevd som inspirerende, kan ha hatt stor innflytelse på hva de lærte, og hvilke interesser de utvikler innen Kunst og håndverk. Det finnes lite forskning som ser på hvordan lærerstudentenes faglige valg i GLU henger sammen med deres personlige interesser og bakgrunn, eller hvem som har formet disse i oppveksten. I denne artikkelen søker vi å belyse følgende problemstilling: «Hvilke praksisfellesskap og rollemodeller viser lærerstudenter til i utviklingen av egne forkunnskaper i ulike materialområder tilhørende skolefaget Kunst og håndverk, og hva oppgir lærerstudentene som relevante kjennetegn ved disse rollemodellene?». Resultatene diskuteres i tilknytning til hvilke konsekvenser dette kan ha for tilrettelegging av undervisningen i GLU og for fremtidig praksis i faget Kunst og håndverk i skolen.

Teoretisk ramme

I pedagogisk sammenheng forstås en rollemodell ofte som en lærer, forelder eller annen voksenperson som eleven har tillit til og ønsker å lære av, både faglig og sosialt (Bandura, 2023; Wenger, 1998). I didaktisk teori fremheves læreren som en sentral rollemodell (Engelsen, 2015; Gulliksen, 2014; Nielsen, 2019; Steinnes & Haug, 2019), ikke bare i formidlingen av fagkunnskap, men også i utviklingen av både egne og elevenes verdier og holdninger. I læreplanverket Kunnskapsløftet (LK20) understrekes det at: «En lærer er en rollemodell som skal skape trygghet, og veilede elevene i deres ferd gjennom opplæringen» (Kunnskapsdepartementet, 2017, s. 18). Ifølge LK20 er læreren avgjørende for å skape et læringsmiljø som motiverer elevene og bidrar til deres læring og utvikling. Læreren skal fremme kultur for læring og gi faglig og emosjonell støtte. Dette innebærer både å vise omsorg for den enkelte elev og å fremme samhold og tilhørighet i elevgruppen (Kunnskapsdepartementet, 2017). I Kunst og håndverk vektlegges elevens eget skapende arbeid, lærerens rolle som veileder og dialogen som oppstår mellom lærer og elev som sentrale elementer for elevens utvikling i faget (Kunnskapsdepartementet, 2020).

Wenger og forhandling om mening

Wenger (1998) ser på sosial deltakelse som grunnlaget for læring og kunnskap. Gjennom en gruppe menneskers utøvelse av en felles virksomhet, der resulterende praksis er gruppens eiendom, vil et fellesskap ta form. Begrepet praksisfellesskap har utgangspunkt i Wengers studier av samhandling mellom lærling og mester, og læringsmodeller for dette. Ikke som et avgrenset forhold mellom en elev og en mester, men som studier av *apprentisships* som avdekker et mer komplekst sett av sosiale relasjoner der læringen foregår i samhandling med andre svenner og mer avanserte lærlinger.

Ifølge Wenger (1998) er noen komponenter nødvendige for å beskrive hva som utgjør læring innenfor denne sosiale deltakelsen: *mening, praksis, fellesskap og identitet*. Disse faktorene kommer sammen i form av det Wenger omtaler som et praksisfellesskap. Fellesskap av denne typen finnes i hele samfunnet, og både uformelle læringsarenaer som familier, vennegrupper eller formelle læringsarenaer som profesjonsutdanninger, er måter de konstituerer seg på. Wengers (1998) teori omfatter læring i verden som helhet. Samfunnet fungerer også som en levende læreplan for lærlingen. Skolen er ikke det eneste privilegerte stedet der læring kan finne sted. Den er ikke en lukket verden der elevene tilegner seg kunnskaper som skal brukes utenfor, men en del av et større læringssystem. Timen er ikke den primære læringshendelsen. Det er livet i seg selv som er den viktigste læringshendelsen. Skoler, klasserom og opplæring har fortsatt en viktig rolle å spille i denne visjonen, men de må også ses i sammenheng med den læringen som skjer ute i verden.

I denne artikkelen trekkes noen av disse tankene frem for videre utforskning. Den grunnleggende antakelsen i teorien om praksisfellesskap (Wenger, 1998) er at undervisning og læring er en praksis, og at praksis er en forutsetning for mening. En praksis, i vårt tilfelle ulike arenaer for opplæring i Kunst og håndverk, vil forutsette at vi ser på mening i vid forstand, som både deltagelse, ferdighetsutvikling og meningsforhandling i møtet med materialer og teknikker.

Forhandlinger om identitet

Meningsforhandling er en konstant prosess som involverer deltakelse og handling. Ifølge Bandura (2023) forutsetter identitetsbygging og self-efficacy at agenten søker etter en mer kyndig andre som den kan høste og bygge ønsket kunnskap fra. Mening og identitetsforsterking ses som noe som er i konstant utvikling, der det å leve i verden, det vil si å eksistere i fellesskapet, er den avgjørende faktoren (Wenger, 1998; Bandura, 2023). Ifølge Dewey (1934/2005) er erfaring ikke bare en passiv tilstedeværelse eller en serie aktiviteter, men en dynamisk og reflekterende prosess som involverer aktiv interaksjon mellom individet og omgivelsene (s. 36). Dette samspillet skaper grunnlag for læring og utvikling, der individet både påvirker og blir påvirket av sine omgivelser. Konteksten og situasjonen der erfaringene oppstår, er avgjørende. Dewey (1934/2005) understreker at læring skjer best når erfaringene er relevante og meningsfulle for individet, ettersom det er gjennom denne relevansen at opplevelser kan skape dypere innsikt og forståelse. Denne meningsforhandlingen er også avgjørende for identiteten i et sosialt fellesskap. Identitet er for Wenger (1998) både snevrere og bredere enn praksisfellesskapet. Den er begrenset til et individ, men favner bredere enn utøverne og praksisen i fellesskapet. Identiteten forhandles gjennom en større kontekst. Bandura (2007) viser til at læring skjer gjennom observasjon og imitasjon av andre. Lærere, foreldre og andre viktige personer i barnets liv kan fungere som modeller, som personen observerer og lærer fra. Bandura understreker særlig begrepene modellering (observasjon og etterligning av en annen persons handlinger) og selvtillit (troen på egen mestring), som ofte kan forsterkes ved å observere en dyktig rollemodell. Bandura (2007) påpeker verdien av læring gjennom modellering som en hensiktsmessig påvirkning, og hvordan det kan bidra til unødige feil i innlæringen av en aktivitet;

There are several reasons why modelling influences are heavily favoured in promoting everyday learning. Under circumstances in which mistakes are costly or dangerous, skilful performances can be established without needless errors by providing competent models who demonstrate the required activities. (Bandura, 2007, s. 3)

En slik modellering kan overføres til en praktisk skapende aktivitet, hvor rollemodellen viser en fremgangsmåte som anses som mest hensiktsmessig i arbeid med en spesifikk teknikk, et materiale eller redskap. Læring er ikke en isolert prosess som skjer i et lukket rom, men snarere en kontinuerlig dialog mellom individet og dets fysiske, sosiale og kulturelle omgivelser (Dewey, 1934/2005, s. 36).

Tilbakeblikk

Gjennom historien har faget Forming/Kunst og håndverk rettet fokus mot arbeid med materialer, innøving av teknikker og metoder, samt bruk av verktøy og hjelpemidler (Borgen et al., 2023, s. 35). Faget var opprinnelig inndelt i de tre fagene Tegning (for jenter og gutter), Håndarbeid (for jenter) og Sløyd (for gutter) ved innføringen av folkeskoleloven i 1889. De tre fagene ble slått sammen til faget Forming i Læreplan for forsøk med 9-årig skole i 1960 (Forsøksrådet for skoleverket, 1960). Med innføringen av faget Forming kom det i de formelle dokumentene et brudd med tradisjonen der ulike materialområder var knyttet til kjønn. I forskning knyttet til fagets historie omtales denne særnorske sammenslåingen som en overgang fra et fag med en klar ferdighetsorientering til et fag med en tydeligere dannelsesorientering (Kjosavik, 2001).

Selv om faget har utviklet seg betydelig i løpet av de siste tiårene, gjenstår det viktige spørsmål knyttet til dagens situasjon og utfordringer, både når det gjelder elevenes preferanser og lærernes formelle kompetanse. Det er få undersøkelser som sier noe om elevenes preferanser i faget (Bråten & Borgen, 2019; Skjelbred et al., 2024). Samtidig viser Statistisk Sentralbyrå (SSB) sin rapport, som presenterer resultater fra undersøkelse av læreres kompetanse i grunnskolen for 2021/22, at 48 prosent av lærerne som underviste i Kunst og håndverk i perioden manglet formell kompetanse i faget (Arnesen et al., 2023, s. 58). I 2018/2019 var det 24 prosent av lærerne i Kunst og håndverk som hadde 60 studiepoeng eller mer, mens andelen ytterligere hadde sunket til 19 prosent i 2021/22 (Arnesen et al., 2023, s. 58). Ifølge Arnesen et al. (2023) har yngre lærere i Kunst og håndverk i grunnskolen totalt sett færre studiepoeng i faget enn eldre lærere i Kunst og håndverk (s. 58). Disse tallene fra SSB sin rapport representerer en negativ utvikling i læreres formelle fagkompetanse i Kunst og håndverk.

I skolen er praktisk skapende arbeid med ulike materialer en sentral del av Kunst og håndverk. Elevene tilegner seg kunnskaper og ferdigheter innen forskjellige teknikker, materialer, problemløsningsstrategier og skapende områder i.e. design, kunst, håndverk, osv. Muligheten til å arbeide praktisk med materialer og teknikker i skolen og på fritiden kan slik gi elevene verdifulle forkunnskaper og kan påvirke deres fremtidige valg og interesser før de eventuelt velger Kunst og håndverk i GLU. Likevel viser studier til at forkunnskapene

lærerstudenter har innenfor ulike teknikker og materialområder ved oppstart i Kunst og håndverk i GLU er svært varierte (Stenersen & Skjelbred, 2025).

Metodisk tilnærming

I denne artikkelen ser vi på hvilke praksisfellesskap og rollemodeller lærerstudenter viser til i utviklingen av forkunnskaper i ulike materialområder i Kunst og håndverk, og hva lærerstudentene oppgir som relevante kjennetegn som alder/generasjon, kjønn, fagbakgrunn, etc., ved disse rollemodellene. Gjennom spørreskjema og to mini-fokusgruppeintervjuer (Krueger, 1994) med lærerstudenter, undersøker vi hvilke situasjoner og rollemodeller lærerstudentene oppgir som betydningsfulle for de forkunnskapene (erfaringene og interessene) de bringer med seg innen ulike materialområder ved oppstart i Kunst og håndverk i GLU.

Spørreskjema

Spørreskjemaet består av spørsmål om hva og hvem som har hatt betydning for lærerstudentenes forkunnskaper innen fagets ulike materialområder. Respondentene hadde mulighet til å oppgi flere personer, og spørsmålene var inndelt etter følgende materialområder: *tre, tekstil, bilde, leire, metall og digitalt arbeid*. De fleste spørsmålene i spørreskjemaet var avkrysningsspørsmål, men noen åpnet også for fritekstsvar.

Undersøkelsen omfattet lærerstudentenes forkunnskaper fra både grunnskole og fritid. Funnene fra spørreundersøkelsen ble brukt som utgangspunkt for å utvikle intervjuguiden til mini-fokusgruppeintervjuene (intervjuene). Målet med intervjuene var å få en dypere forståelse av lærerstudentenes begrunnelser og refleksjoner rundt opphavet til egen forkunnskap.

Mini-fokusgruppeintervju

For intervjuene ble det utarbeidet en halvstrukturert intervjuguide (Kvale & Brinkmann, 2015) basert på den didaktiske relasjonsmodellen (Engelsen, 2015). Denne ble utviklet for å sikre at innsamlingen av data var systematisk og ensartet, samtidig som den åpnet for fleksibilitet gjennom bruk av åpne oppfølgingsspørsmål. På denne måten kunne intervjuene både dekke fastsatte temaer og tilpasses for å følge opp deltakernes individuelle svar og refleksjoner.

Gjennom intervjuene samlet vi informasjon om hvilket innhold, hvilke materialområder og teknikker lærerstudentene assosierte med ulike praksisfellesskap og rollemodeller. I tillegg dannet svarene grunnlag for innsikt i hvordan kjønnsperspektiv var knyttet til hvert av materialområdene. Dette inkluderte hvordan rollemodellene påvirket studentenes

forståelse av materialer som tre, tekstil, bilde, leire, metall og digitalt arbeid, samt hvordan disse erfaringene formet deres oppfatning av faget.

Ved å kombinere struktur og åpenhet i intervjuguiden, ble det mulig å avdekke både generelle mønstre og personlige nyanser i lærerstudentenes opplevelser. Disse funnene gir verdifull innsikt i hvordan rollemodeller og kjønnsperspektiver i og utenfor skolen påvirker utviklingen av lærerstudentenes forkunnskaper i Kunst og håndverk.

Utvalg

Spørreundersøkelsen var basert på frivillig deltakelse av totalt 44 lærerstudenter fordelt på de to GLU-utdanningene (1-7 og 5-10), med henholdsvis 23 og 21 deltakere. Av disse bestod utvalget av 14 lærerstudenter fra GLU 1-7 og fem lærerstudenter fra GLU 5-10 (se tabell 1). Aldersgruppen varierte fra 18 til 28 år, med en hovedvekt i aldersgruppen 18 til 22 år. Av de som besvarte spørreskjemaet var det to menn og 17 kvinner. Alle deltakerne tilhørte første semester i Kunst og håndverk i GLU.

Tabell 1

Oversikt over utvalget i spørreundersøkelsen.

GLU-utdanning	GLU 1-7	GLU 5-10	Totalt
<i>Antall lærerstudenter</i>	14	5	19

Utvalget til intervjuene

Informantene til intervjuene ble valgt strategisk (Kvale & Brinkmann, 2015) for å inkludere variasjon basert på utdanningsløp, GLU 1-7 og 5-10, og kjønn. Utvalget bestod av to mannlige og fire kvinnelige lærerstudenter, fordelt på to grupper. Intervjuene ble tatt opp med lydopptaker og deretter transkribert av forfatterne. Sitater fra intervjuene brukes i artikkelen for å fremheve lærerstudentenes egne stemmer og perspektiver. Sitatene er språklig tilpasset for å forbedre lesbarhet, samtidig som opprinnelig mening er bevart. I resultatene refereres de seks lærerstudentene som S1, S2, og så videre, til S6.

Etiske hensyn

Prosjektet er godkjent av SIKT, og alle innsamlede data er anonymisert. Vi presenterer kun kategorier og tall som har kommet frem gjennom analyseprosessen. Samtidig erkjenner vi at vår rolle som lærerutdannere i GLU kan ha påvirket svarene til lærerstudentene, noe som gir et viktig forbehold ved tolkningen av funnene.

Analyse av spørreundersøkelse og intervju

Spørreundersøkelse

Dataene fra spørreundersøkelsen ble analysert ved hjelp av tematisk innholdsanalyse (Fauskanger & Mosvold, 2014). Vi fokuserte på hvilke rollemodeller lærerstudentene oppga fra skole og fritid, og hvordan disse var knyttet til deres erfaringer med arbeid i materialområdene: *tre, tekstil, bilde, leire, metall og digitalt arbeid*.

Kategorien bilde inkluderte analoge teknikker og verktøy brukt innen tegning, maling og grafikk, mens digitalt arbeid omhandlet digitale teknikker relatert til to- og tredimensjonale arbeider. Lærerstudentene kunne velge flere svaralternativer for å beskrive sine forkunnskaper innen materialområdene. Videre spurte vi om lærerne i Kunst og håndverk i grunnskolen var mannlige eller kvinnelige.

Intervju

Intervjumaterialet ble analysert gjennom hermeneutisk lesning, der vi, i tråd med Gadamer (2004), valgte å 'spille med' teksten og betrakte lesningen som en hermeneutisk samtale. Som forskere arbeidet vi sammen gjennom hele analyseprosessen, både i spørreundersøkelsen og intervjuene. Vi rettet søkelyset mot hvilke rollemodeller lærerstudentene oppga fra skole og fritid, og hvordan disse var knyttet til de samme materialområdene som i spørreundersøkelsen.

For å strukturere intervjuene delte vi materialet inn i to typer praksisfellesskap: de som eksisterer innenfor en formell læringsarena (skole, som inkluderer lærere og medelever), og de som eksisterer innenfor en uformell læringsarena (fritid, som inkluderer familie og venner). Denne inndelingen gjorde det mulig å sammenligne og analysere hvordan ulike praksisfellesskap påvirket lærerstudentenes erfaringer og utvikling innen Kunst og håndverk.

Resultat

Vi presenterer først resultatene fra spørreundersøkelsen, som undersøker hvilke rollemodeller lærerstudentene oppgav som betydningsfulle for opplæring i teknikker og materialområder, både i skole og fritid. Deretter følger en presentasjon av resultatene fra intervjuene, som gir innsikt i lærerstudentenes opplevelser av rollemodellenes betydning for deres erfaringer med ulike teknikker og materialområder fra grunnskolealderen.

I analysen av dataene skilles det også mellom to praksisfellesskap/læringsarenaer: formell og uformell. Resultatene presenteres innen følgende materialområder: *tre, tekstil, bilde, leire, metall og digitalt arbeid*.

Spørreundersøkelsen

Resultatene fra spørreundersøkelsen viser at de fleste lærerstudentene hadde lærere som underviste dem i materialområdene tre, tekstil, bilde og leire i grunnskolen. Til tross for dette oppga kun et lite antall av lærerstudentene å ha gode eller svært gode forkunnskaper med ulike teknikker innen disse materialområdene. Erfaring med lærere som underviste i metall og digitalt arbeid var mer begrenset.

Når det gjelder spesifikke teknikker, oppga de fleste lærerstudentene at de hadde fått undervisning i én eller to teknikker innen materialområdene: tre (14 av 19), tekstil (12 av 19), bilde (13 av 19) og leire (12 av 19). Imidlertid var antallet lærerstudenter som oppga gode eller svært gode forkunnskaper med flere ulike teknikker innen disse materialområdene lavt: tre (4 av 19), tekstil (5 av 19), bilde (5 av 19) og leire (4 av 19).

Kjønnsfordeling blant lærere i Kunst og håndverk

Spørreundersøkelse

Gjennom spørreundersøkelsen oppga lærerstudentene om de hadde hatt mannlige eller kvinnelige lærere i Kunst og håndverk i grunnskolen (tabell 2).

Tabell 2

Viser kjønnsfordeling blant lærere i Kunst og håndverk som lærerstudentene har hatt i grunnskolen.

Lærere i Kunst og håndverk	Antall lærere barneskole
<i>Mannlig</i>	2
<i>Kvinnelig</i>	13
<i>Vet ikke</i>	4
Lærere i Kunst og håndverk	Antall lærere ungdomsskole
<i>Mannlig</i>	4
<i>Kvinnelig</i>	15
<i>Vet ikke</i>	0

Note: Studentene hadde mulighet til å oppgi den læreren de hadde hatt mest og som hadde fulgt dem i undervisningen.

Rollemodeller innenfor materialområdet tre

Spørreundersøkelse

Formell læringsarena: Resultatene viste at 17 av 19 lærerstudenter hadde tilegnet seg erfaringer innen materialområdet tre gjennom faget i skolen. Disse lærerstudentene oppga at de hadde lært å bruke enkle håndverktøy, som rasp, høvel, fil og stemjern, samt teknikker for overflatebehandling, som svipenn, beis og maling, fra sine lærere i Kunst og håndverk i skolen. Imidlertid var det kun et lite antall (6 lærerstudenter) som hadde erfaring med mer avanserte teknikker, som sammenføyningsteknikker i tre og tredreing.

Uformell læringsarena: De 17 lærerstudentene som rapporterte erfaring med materialområdet tre fra skolen, viste også til at de hadde tilegnet seg forkunnskaper innen dette området gjennom personer i uformelle læringsarenaer, som familie eller venner (se tabell 3). Denne kombinasjonen av erfaringer fra formelle og uformelle læringsarenaer illustrerer hvordan ulike praksisfellesskap bidrar til læring og utvikling av ferdigheter innen materialarbeid med tre. 8 av de 19 lærerstudentene oppga ingen erfaring innen materialområdet tre fra uformell læringsarena.

Formell læringsarena: Resultatene viste at 17 av 19 lærerstudenter hadde tilegnet seg erfaringer innen materialområdet tre gjennom faget i skolen. Disse lærerstudentene oppga at de hadde lært å bruke enkle håndverktøy, som rasp, høvel, fil og stemjern, samt teknikker for overflatebehandling, som svipenn, beis og maling, fra sine lærere i Kunst og håndverk i skolen. Imidlertid var det kun et lite antall (6 lærerstudenter) som hadde erfaring med mer avanserte teknikker, som sammenføyningsteknikker i tre og tredreing.

Uformell læringsarena: De 17 lærerstudentene som rapporterte erfaring med materialområdet tre fra skolen, viste også til at de hadde tilegnet seg forkunnskaper innen dette området gjennom personer i uformelle læringsarenaer, som familie eller venner (se tabell 3). Denne kombinasjonen av erfaringer fra formelle og uformelle læringsarenaer illustrerer hvordan ulike praksisfellesskap bidrar til læring og utvikling av ferdigheter innen materialarbeid med tre. 8 av de 19 lærerstudentene oppga ingen erfaring innen materialområdet tre fra uformell læringsarena.

Tabell 3

Viser til rollemodeller lærerstudentene oppgav i uformell læringsarena innenfor materialområdet tre.

Uformell læringsarena	Antall studenter
<i>Far</i>	7
<i>Bestefar</i>	4
<i>Mor</i>	3
<i>Venner</i>	0

Note: Tabell 3 viser en overvekt av mannlige rollemodeller innen materialområdet tre.

Intervju

Formell læringsarena: I intervjuene fortalte lærerstudentene at de hadde hatt mannlige lærere i Kunst og håndverk som rollemodeller i materialområdet tre. Lærerstudent S2 fremhevet spesielt en lærer fra undervisningen fra grunnskolen, som på en trygg og støttende måte hadde veiledet henne i bruken av sag. Lærerstudenten beskrev hvordan lærerens tilnærming hadde gitt henne en følelse av trygghet i møte med materialene, noe som gjorde det lettere å utvikle ferdigheter innen tresløyd. Videre fremhevet S2 at opplevelsen av selvstendighet under sagingen var sentral for mestringsopplevelsen:

Jeg hadde samme sløydlærer i alle år. [...]. Han var opptatt av at vi skulle lære å kjenne treet og mestre det vi skulle lage. Jeg var en av dem som ikke hadde troen på meg selv, i hvert fall ikke med sag, fordi det var skummelt og farlig. Denne læreren hjalp meg til å bli litt tryggere til å sage og jeg opplevde mestring. [...]. Jeg tror han har hatt mye å si for mitt senere valg av Kunst og håndverk.

Lærerstudent S1 løftet frem lærerens spesialisering innenfor materialområdet tre som en fordel for undervisningen i faget, samtidig som studenten antydte hvordan lærerens kjønn kan påvirke innholdet i undervisningen:

Jeg tror det kan ha noe å gjøre med skjevfordeling i kjønn. På ingen måte det at kvinnelige lærere ikke kan bedrive sløyd, [...] men jeg tror det har noe med den generelle interessen. [...] all undervisning i Kunst og håndverk ble bedrevet av kvinnelige lærere.

Lærerstudent S2 delte denne erfaringen: «Jeg er oppvokst med to lærere i Kunst og håndverk. En i sløyd og en i tekstil.» På bakgrunn av dette mente hun at det kunne være en styrke med flere lærere som underviser i Kunst og håndverk ved samme skole. Lærerstudent

S4 og S6 hadde også erfaring fra sløyd lærere som de hadde lært mye av. Dette var mannlige sløyd lærere i grunnskolen. Spesielt trakk S6 frem hvordan læreren hadde eksemplifisert og senere hadde han vist dem hvordan de skulle jobbe. Derimot husket ikke S5 hvordan undervisningen i sløyd var.

Uformell læringsarena: Det er i stor grad mannlige rollemodeller som har vært delaktige i erfaringstilegnelsen innenfor tre, og da hovedsakelig fedre og bestefedre (tabell 3). Her eksemplifisert med lærerstudent S1 som fortalte: «Farfaren min jobbet som sløyd lærer og rektor i mange år. Han har eget verksted hjemme og egen smie, så jeg har vært veldig mye der oppigjennom.» Videre beskrev lærerstudent S2: «Jeg har en bestefar som er veldig glad i sløyd og å lage kniver. Han har laget en bunadskniv til meg [...]». Lærerstudent S2 fremhevet hvordan besteforeldrene har bidratt til lærerstudentens interesse for bærekraft og viste til gleden av å ha lært materialkunnskap og opparbeidet evnen til å kunne fikse møbler fra et bærekraft- og et økonomisk perspektiv:

Jeg tenker at det er en kunnskap du ikke får andre steder, hvis ikke du har besteforeldre eller noen andre omsorgspersoner som bryr seg om det. Det å finne en kommode på Finn som har knekket et ben, og vite at jeg kan fikse det, fordi jeg vet hvordan jeg gjør det. Du sparer både penger og miljøet.

Lærerstudent S4 fortalte: «Jeg lærte mye av morfar. Både jeg og mine søsken lagde fine ting i tre sammen med ham. [...] Jeg tror min morfar synes det var like morsomt som oss.» S4 la til: «Jeg og mine søsken var mye sammen med våre besteforeldre, ... da ble det til at vi lærte sammen med dem, vi hadde muligheten til å spørre og få hjelp underveis.» Lærerstudent S6 delte denne erfaringen og fortalte: «Jeg har lært også veldig mye av besteforeldrene mine når jeg var hos dem [...]» Lærerstudent S5 hadde ikke erfaring knyttet til trearbeid på fritiden, men lærerstudent S6 fortalte: «Pappa lærte meg også mye trearbeid. [...] jeg var ofte med ham på jobben, der fikk jeg både sage og spikre ...». Disse erfaringene viser hvordan praktisk arbeid og læring i nær relasjon til voksne familiemedlemmer kan ha en varig innvirkning på lærerstudentenes forståelse av håndverksfagene.

Rollemodeller innenfor materialområdet tekstil

Spørreundersøkelse

Formell læringsarena: 14 av 19 lærerstudenter oppga at de hadde tilegnet seg forkunnskaper innenfor materialområdet tekstil fra Kunst og håndverk i grunnskolen. Lærerstudentene viste at de i liten grad hadde lært å brodere på symaskin, spinne eller jobbe med tekstiltrykk av lærer i Kunst og håndverk. Det var særlig de tekstile teknikkene å

sy på symaskin (16/19), sy for hånd (16/19) og å strikke (17/19) som utmerket seg som teknikker lærerstudentene har hatt erfaring med i grunnskolen.

Uformell læringsarena: I tillegg oppga 14 av 19 lærerstudenter at de også har tilegnet seg erfaringene innen materialområdet tekstil gjennom personer fra uformell læringsarena (tabell 4).

Tabell 4

Viser til rollemodeller lærerstudentene oppgav fra uformell læringsarena innenfor materialområdet tekstil.

Uformell læringsarena	Antall
<i>Mor</i>	9
<i>Bestemor</i>	6
<i>Oldemor</i>	2
<i>Bestefar</i>	1

Note: Tabell 4 viser til at lærerstudentene har overvekt av kvinnelige rollemodeller innen materialområdet tekstil. I tillegg var det to lærerstudenter som viste generelt til venner, uten spesifikt å nevne hvem som har vært rollemodell. 7 av de 19 lærerstudentene oppga ingen erfaring innen materialområdet tekstil fra uformell læringsarena.

Intervju

Formell læringsarena: I intervjuene fortalte de 6 lærerstudentene at de hadde hatt kvinnelige lærere som rollemodeller i Kunst og håndverk innen materialområdet tekstil. Eksempelvis fortalte lærerstudent S1 at «[...] læreren i tekstildelen av Kunst og håndverk var spesialisert innenfor sitt emne, og dette hadde betydning for opplæringen i faget».

Uformell læringsarena: Lærerstudentene fortalte om besteforeldre med mye erfaring, og at de har vært delaktige i besteforeldrenes håndverksaktiviteter. Et eksempel var lærerstudent S2 som fortalte at «[...] farmor har dratt meg inn på Husfliden og jeg har fått lov til å være med på kurs der. Farmor er veldig delaktig [...] syr masse, vever, broderer, ja, alt». Videre fortalte lærerstudent S4 at «Min bestemor som tidligere var lærer, [...] hadde stor innflytelse på meg i oppveksten. Hun lærte meg mye om både strikking og søm i feriene [...] Hun hadde god tid, tror jeg, [...] og var veldig tålmodig».

Lærerstudentene viste til opplevelsen av at rollemodellene på fritiden hadde god tid. For eksempel understreket lærerstudent S4 viktigheten av at bestemoren hadde tid til å hjelpe

og vise henne underveis: «Hun hadde vært lærer og jeg husker at jeg lærte mye innen tekstil av henne. [...] vi tilbrakte mye tid sammen og hun lærte meg både å strikke og sy».

Lærerstudent S5 fortalte i intervju at hun hadde lært håndarbeid av sin mor. «Når jeg tenker på det så har faktisk min mor lært meg veldig mye innen tekstil helt fra jeg var liten».

Lærerstudent S6 tilføyde: «Jeg lærte også å jobbe med tekstil av min mor, vi lagde mange forskjellige ting hjemme.» Det er bemerkelsesverdig at ingen av studentene nevnte menn som rollemodeller innenfor tekstil, noe som kan reflektere kjønnsroller og tradisjonelle fordeling av håndverksaktiviteter i deres oppvekstmiljøer.

Rollemodeller innenfor bilde

Spørreundersøkelse

Formell læringsarena: Alle lærerstudentene hadde erfaring med billedskapende arbeid, som å tegne og å male, fra grunnskolen. Omtrent halvparten (10/19) av lærerstudentene hadde lært å tegne med kull eller pastellkritt etc., av lærer i Kunst og håndverk. 5 av 19 lærerstudenter oppgav at de hadde fått opplæring innen grafiske teknikker. Lærerstudentene hadde hovedsakelig tilegnet seg denne erfaringen gjennom opplæring i grunnskolen.

Uformell læringsarena: Det var kun 2 av 19 lærerstudenter som oppga å ha tilegnet seg erfaring med materialområdet bilde gjennom personer utenfor skolen. Av disse viste én til mor og den andre til bestemor, og viser at lærerstudentene kun nevnte kvinnelige rollemodeller innen bilde. I tillegg var det to lærerstudenter som viste til venner generelt, uten å spesifisere ytterligere (tabell 5).

Tabell 5

Viser til rollemodeller lærerstudentene oppgav fra uformell læringsarena innenfor materialområdet bilde.

Uformell læringsarena	Antall
Mor	1
Bestemor	1
Venner	2

Note: Tabell 5 viser at 16 av 19 lærerstudenter oppgav ingen rollemodeller fra uformell læringsarena.

Intervju

Formell læringsarena: Spørreundersøkelsen viste at lærerstudentene hadde mye erfaring innen materialområdet bilde. Likevel fremkommer det ikke noen spesielle rollemodeller innen dette materialområdet fra grunnskolen i intervjuene. Et unntak er lærerstudent S1 som fortalte om læreren som underviste i bilde og hadde gode oppgaver innen grafikk, som hun lærte mye av.

Uformell læringsarena: I intervjuene var det kun 2 av de 6 lærerstudentene som viste til rollemodeller på fritiden innen materialområdet bilde. Den ene lærerstudenten trakk frem «mor» og den andre «mormor» som personer med betydning for dem i tilegnelsen av erfaring innen bilde. Her eksemplifisert ved lærerstudent S3:

Jeg bodde veldig mye hos min mormor da jeg var liten, og hun har alltid likt å male. [...] Så hun har vært veldig på at jeg skulle få uttrykke det jeg ønsket, være kreativ, når jeg var sammen med henne. Så jeg tror det har påvirket at jeg nå er veldig komfortabel med å male.

Lærerstudent S5 fortalte at hun husket godt at moren pleide å lage til hobbyverksted: «[...] hjemme på kjøkkenbordet hadde vi hobbyverksted og da tegnet vi mye sammen. Min mor viste oss og forklarte oss underveis [...] det var veldig kjekt.»

Rollemodeller innenfor materialområdet leire

Spørreundersøkelse

Formell læringsarena: 16 av 19 lærerstudenter svarte at de hadde tilegnet seg forkunnskapene med leire gjennom opplæring i Kunst og håndverk i grunnskolen. De fleste lærerstudentene hadde erfaring med grunnleggende teknikker innen materialområdet leire. Kun 2 av 16 lærerstudenter hadde lært å dreie i leire av lærer i Kunst og håndverk.

Uformell læringsarena: Det var kun en begrenset andel, 2 av 19 lærerstudenter, som oppga rollemodeller fra uformelle læringsarenaer innen materialområdet leire. Av disse viste en til mor og den andre til venner, uten å spesifisere ytterligere. Den ene lærerstudenten trakk frem en kvinnelig rollemodell innen leire, den andre lærerstudenten oppga venner som rollemodell (tabell 6).

Tabell 6

Viser til rollemodeller lærerstudentene oppgav fra uformell læringsarena innenfor materialområdet bilde.

Uformell læringsarena	Antall
<i>Mor</i>	1
<i>Bestemor</i>	1
<i>Venner</i>	2

Note: Tabell 6 viser at 17 av 19 lærerstudenter oppga ingen rollemodeller fra uformell læringsarena i spørreundersøkelsen.

Intervju

Formell læringsarena: Kun 1 av de 6 lærerstudentene viste til læreren som en rollemodell innenfor leire. Lærerstudent (S1) delte erfaringer om en lærer som hadde leire som sitt spesialområde og kun underviste i dette materialet innen Kunst og håndverk, noe studenten hadde opplevd som veldig lærerikt.

Uformell læringsarena: Det var ingen av de 6 lærerstudentene som i intervju viste til rollemodeller innen materialområde leire fra uformelle læringsarenaer.

Rollemodeller innenfor materialområdet metall

Spørreundersøkelse

Formell læringsarena: 12 av 19 lærerstudenter oppga manglende erfaring med metall ved oppstart i Kunst og håndverk i GLU. 4 lærerstudenter oppga å ha noe forkunnskap innenfor metall som de hadde tilegnet seg gjennom opplæring av lærer i Kunst og håndverk. De 4 lærerstudentene viste til erfaring med å støpe, sveise eller smi.

Uformell læringsarena: Det var kun 3 av 19 lærerstudenter som viste til rollemodeller på fritiden innenfor materialområdet metall. Av disse viste 1 til bestefar og 2 til far. Disse 3 lærerstudentene nevnte kun mannlige rollemodeller innen metall (tabell 7).

Tabell 7

Viser til rollemodeller lærerstudentene oppgav fra uformell læringsarena innenfor materialområdet metall.

Uformell læringsarena	Antall
<i>Far</i>	2
<i>Bestefar</i>	1

Note: Tabell 7 presenterer at av de 19 lærerstudentene viste kun tre av dem til rollemodeller fra uformell læringsarena i spørreundersøkelsen.

Intervju

Formell læringsarena: Det var ingen av de 6 lærerstudentene som oppgav rollemodeller innen materialområdet metall fra formelle læringsarenaer.

Uformell læringsarena: Det var kun 1 av de 6 lærerstudentene som oppga å ha hatt rollemodell innen materialområdet metall. Lærerstudenten (S1) delte erfaringer om sin farfar, som hadde vært sløydler med kompetanse innen metallbearbeiding. Farfaren hadde sin egen smie, hvor lærerstudenten fikk muligheten til å delta i arbeidet. Denne praktiske erfaringen mente lærerstudenten bidro til videre interesse for materialområdet.

Rollemodeller innenfor digitalt arbeid

Spørreundersøkelse

Formell læringsarena: Datamaterialet viser at 13 av 19 lærerstudenter har fått noe opplæring i digitalt arbeid i Kunst og håndverk i grunnskolen. 6 lærerstudenter oppga å være uten forkunnskaper innen digitalt arbeid i Kunst og håndverk.

Uformell læringsarena: Det var kun 2 lærerstudenter som oppga rollemodeller innen uformelle læringsarenaer. 1 av lærerstudentene viste til far og 1 til venner (tabell 8).

Tabell 8

Viser til rollemodeller lærerstudentene oppgav fra uformell læringsarena innenfor materialområdet metall.

Uformell læringsarena	Antall
<i>Far</i>	1
<i>Venner</i>	1

Note: Tabell 8 viser at 17 av 19 lærerstudenter oppga ingen rollemodeller innen digitalt arbeid.

Intervju

Formell læringsarena: Det var ingen av de 6 lærerstudentene som oppga lærere i Kunst og håndverk som rollemodeller innen digitalt arbeid.

Uformell læringsarena: Det var ingen av de 6 lærerstudentene som viste til rollemodeller innen digitalt arbeid fra uformell læringsarena, men lærerstudentene oppga digitale plattformer, som YouTube, for å lære mer om spesifikke redigeringsverktøy.

Oppsummering resultat

Denne studien viser en betydelig variasjon i lærerstudentenes forkunnskaper innen ulike materialområder i Kunst og håndverk. Resultatene viser hvordan rollemodellene har utgjort en sentral rolle i utviklingen av lærerstudentenes forkunnskaper både i formell og uformell læringsarena. Innen myke materialområder, som tekstil, var kvinnelige rollemodeller spesielt fremtredende. Harde materialområder, som tre, ble i større grad assosiert med mannlige rollemodeller, selv om noen her også pekte på kvinnelige rollemodeller. Innen materialområdet bilde fremkom ikke lærerens kjønn. Denne inndelingen speiler historiske og kulturelle tradisjoner i faget. Resultatene viser at materialområdene leire, metall og digitalt arbeid i stor grad var knyttet til opplæring i grunnskolen, der tre og tekstil ofte ble undervist av lærere med spesialisert kompetanse.

Fra uformell læringsarena viste resultatene at nær familie, spesielt besteforeldre, ofte fungerte som rollemodeller innen materialområdene tre og tekstil. Bestefedre ble fremhevet som sentrale rollemodeller innen tre, mens bestemødre i hovedsak ble oppgitt som rollemodeller i arbeid med tekstil. Denne dynamikken illustrerer hvordan uformelle læringsarenaer kan spille en viktig rolle i overføring av håndverkskunnskap og ferdigheter, samtidig som den reflekterer kjønnsbaserte materialpreferanser.

Diskusjon

Hensikten med denne studien er å undersøke hvilke praksisfellesskap og rollemodeller lærerstudenter viser til i utviklingen av forkunnskaper i ulike materialområder i Kunst og håndverk, og hva lærerstudentene oppgav som relevante kjennetegn ved disse rollemodellene. Vi vil her trekke frem og diskutere noen av tendensene som viste seg i resultatene fra spørreundersøkelsen og intervjuene.

Det er store variasjoner i hvilke forkunnskaper lærerstudentene har med seg fra egen skolegang og uformelle læringsarenaer. Undersøkelsen viser hvordan erfaringer fra praksisfellesskap i både formelle og uformelle læringsarenaer former studentenes forkunnskaper og forventninger i Kunst og håndverk innen ulike materialområder. Disse læringsarenaene er ofte tett knyttet til tradisjonelle kjønnsroller, noe som kan påvirke hvordan faget oppfattes og praktiseres over tid. Enkelte lærerstudenter oppgir at de kun har hatt rollemodeller fra den formelle læringsarenaen. De som oppgir rollemodeller fra uformell arena, viser oftere til besteforeldre enn til foreldre, noe som kan skyldes at den eldre generasjonen forvalter mer kompetanse i håndverk enn yngre generasjoner. Rollemodeller fra formell læringsarena vil slik få økt viktighet ettersom den generelle håndverkskompetansen på uformell læringsarena synker. Dette er med på å understreke behovet for økt satsning på praktisk skapende arbeid i faget i skolen, og at skoleeiere, skoleledere og lærere har et felles ansvar for å sikre lærernes fagkompetanse i faget (Kunnskapsdepartementet, 2017).

Relevante og meningsfulle erfaringer

Lærerstudentene beskriver hvordan rollemodellenes kunnskaper og erfaringer har påvirket deres egne opplevelser og utvikling innen ulike materialområder. Rollemodellene blir av lærerstudentene tolket som «levende eksempler» som de har lært mye av, der den investerte tiden og tilliten har hatt stor betydning for deres utvikling. Praksisfellesskap der tid, trygghet, gode rammer og tilgjengelighet til fagspråk og modellering fremstår slik som sentrale (Wenger, 1998; Bandura, 2007). Disse faktorene går igjen når lærerstudentene identifiserer læringssituasjoner og avgjørende forutsetninger for læring, både fra formelle og uformelle læringsarenaer. Dette viser at læring ikke er en prosess som skjer isolert sett, men skjer i en kontinuerlig dialog mellom lærerstudentene og rollemodellene, gjennom bygging av en faglig identitet i materialer og i møte med ulike teknikker. Rollemodellene er gjennom meningsforhandlinger i praksis med på å bygge lærerstudentenes faglige grunnlag og legge til rette for et ønske om å delta i faglige praksisfellesskap i GLU. Disse funnene understreker hvor viktig det er at læreren er til stede både faglig og relasjonelt i skapende prosesser (Dewey, 1934/2005).

Samtidig kommer det frem at studentenes ulike forkunnskaper i ulike materialområder har, i den formelle undervisningen, en sammenheng med hvilke rammefaktorer den enkelte skole har hatt. Lærerstudentene i denne studien viser til ulik tilgang til kompetanse, materialer og spesialrom for Kunst og håndverk i grunnskolen. Dette kan i sin tur påvirke både læringsutbyttet og elevenes opplevelse av fagets praktiske og estetiske verdi, og slik faglige identitet i.e. tradisjonelle kjønnsmonster og materialvalg. Tidligere forskning viser at slike strukturelle utfordringer har stor betydning for undervisningen i Kunst og håndverk. Lærere med store elevgrupper, begrenset tid, manglende fagkompetanse eller utstyr, som for eksempel symaskiner, keramikkovner eller sløydbenker (Moe, 2021; Randers-Pehrson et al., 2024; Skjelbred & Veka, 2025), kan ha reduserte muligheter til å følge opp elevenes individuelle behov. Dette vil i ytterste konsekvens kunne føre til synkende rekruttering til Kunst og håndverk i GLU. Faglige rollemodeller og gode rammefaktorer er avgjørende for å skape fungerende praksisfellesskap i skolen, slik at elever kan utvikle faglige refleksjoner, relasjoner til og identitet i faget.

En kontinuerlig dialog

Studentenes beskrivelser av rollemodeller er knyttet til den kyndige andre som er tilgjengelige og skaper trygghet, og situasjoner der læring ikke beskrives som en isolert prosess (Wenger, 1998). Faglig utvikling ses da som en kontinuerlig dialog mellom individet og dets fysiske, sosiale og kulturelle omgivelser (Dewey, 1934/2005). Resultatene som viser til lærerstudentenes beskrivelser av den trygge læreren med tid til elevene, kan også tolkes som en anerkjennelse av læreres faglige kompetanse og slik også evne til å lede verkstedsundervisningen (Simonsen og Digranes, 2024). Selv om dette ikke eksplisitt omtales som klasseromsledelse, kan nettopp lærerens evne til å se både den enkelte elev og elevgruppen som helhet i sammenheng med det som skal læres, ha hatt betydning for studentenes opplevelser (Skjelbred & Digranes, 2023). Dette perspektivet støttes av Samuelsson et al. (2015), som finner at sløydlærere i Sverige anser klasseromsledelse som sin fremste kompetanse, og at denne utvikles i takt med økt faglig trygghet. Klasseromsledelse kan derfor være en underliggende faktor som preger lærerstudentenes erfaringer med rollemodeller fra grunnskolen, og som videre påvirker deres egen forståelse av god undervisning i Kunst og håndverk.

En mer kyndig andre

Rollemodeller spiller en sentral rolle i praksisnær utdanning, særlig i fag som Kunst og håndverk. Dette skyldes kombinasjonen av faglig ekspertise og personlig veiledning i materialarbeid (Simonsen & Digranes, 2024). Gjennom samhandling med erfarne lærere eller andre kunnskapsrike personer fungerer rollemodellene både som faglige og moralske veiledere. Dette bidrar til læring gjennom observasjon og praktisk deltakelse, noe som er

essensielt for Kunst og håndverksfagets egenart (Gulliksen, 2013, 2014). Gjennom samhandling med rollemodellene har studentene fått instruksjoner fra det som kan forstås som en mer 'kyndige andre'. Disse rollemodellene har vist, forklart og demonstrert arbeid med ulike teknikker, redskaper, etc., der læring også har funnet sted gjennom «learning-by-watching» (Reitan, 2007, s. 77).

Konteksten og situasjonen for erfaringene viser seg å være sentral, noe som støtter tanken om at læring skjer best når den oppleves som relevant, meningsfull og trygg (Wenger, 1998). Studien viser også at læring utenfor skolen, gjennom familie og venner, har hatt betydning for lærerstudentenes forkunnskaper innen materialområder. I den uformelle læringsarenaen er det tydelige kjønnsroller knyttet til materialområder, der kvinnelige rollemodeller ofte blir forbundet med tekstil, mens mannlige rollemodeller ofte knyttes til arbeid med tre. Dette samsvarer med tidligere forskning som har påpekt lignende tendenser, både i formelle læringsarenaer som skole og i uformelle omgivelser (jf. Bråten & Borgen, 2019). Samtidig er det verdt å merke seg mangelen på rollemodeller innenfor materialområdene bilde, leire, metall og digitalt arbeid i denne studien, og videre stille spørsmålstegn ved hvorfor disse i liten grad oppleves som områder med 'kyndige andre'.

Arv i faget fra tidligere læreplaner – tunge fagtradisjoner

Studien viser at både formelle læringsarenaer i skolen og uformelle arenaer på fritiden fortsatt preges av kjønnsstereotype mønstre. I den uformelle læringsarenaen er det tydelige kjønnsroller knyttet til materialområder der kvinnelige rollemodeller ofte blir forbundet med tekstil, mens mannlige rollemodeller ofte knyttes til arbeid med tre. Studien viser også at læring utenfor skolen, gjennom familie og venner, har hatt betydning for lærerstudentenes forkunnskaper innen materialområdene. Lærerstudentene beskriver hvordan kvinner i familien, som mødre og bestemødre, ofte knyttes til materialområdet tekstil, mens fedre og bestefedre forbindes med arbeid i tre og sløyd. Samtidig fremgår det av resultatene at det innen materialområdet bilde er et markant fravær av rollemodeller fra de uformelle arenaene. Dette samsvarer med tidligere forskning som har påpekt lignende tendenser, både i formelle læringsarenaer som skole (Espeland et al., 2013) og i uformelle omgivelser (jf. Bråten & Borgen, 2019, 2022; Espeland et al., 2013). Denne tydelige kjønnsdelingen kan forstås i lys av fagets historiske utvikling. Med folkeskoleloven av 1889 ble fagene tegning (for begge kjønn), håndarbeid (for jenter) og sløyd (for gutter) innført som separate disipliner. Først med Læreplan for forsøk med 9-årig skole (Forsøksrådet for skoleverket, 1960) ble disse slått sammen til det tverrfaglige faget Forming. Mange av lærerstudentenes foreldre og besteforeldre hadde sin skolegang i en tid hvor denne kjønnsdelte inndelingen fortsatt var tydelig (Digranes, 2009), noe som kan bidra til å forklare hvorfor slike strukturer fremdeles gjør seg gjeldende i grunnskolen og i lærerutdanningen.

Et særlig interessant funn i denne sammenhengen er fraværet av rollemodeller innen materialområdet bilde. Dette kan forstås i lys av formingsfagets utvikling, særlig i etterkant av 1960-tallets påvirkning fra Viktor Lowenfelds teorier om barns frie, kreative uttrykk. En mulig tolkning er at foreldregenerasjonen selv ikke har mottatt systematisk undervisning i tegning og dermed i liten grad har videreført denne praksisen hjemme. Dermed kan det romantiske fagsynet som preget forming, med vekt på 'fri tegning' og et svekket håndverksfokus, fortsatt sette spor i hvordan faget oppleves og praktiseres i dag (Kjosavik, 2001; Digranes, 2009).

Lærerrollen må forstås i lys av et slikt historisk perspektiv, der skolen kan beskrives som et «arkeologisk felt» med historiske lag som sameksisterer i nåtiden (Dahl et al., 2016, s. 43). Studier viser at lærere med faglig fordypning i Kunst og håndverk i større grad underviser i faget på ungdomstrinnet (Bråten & Borgen, 2019). Skolefagsundersøkelsen av 2011 om barnetrinnet (Espeland et al., 2013) viser at menn og kvinner i stor grad er enige om å vektlegge kreativt arbeid og ferdighetslæring. Kjønnsskjeller blir tydeligere i materialvalg der begge kjønn prioriterer tegning høyt, mens kvinner foretrekker tekstil og menn trearbeid (Espeland et al., 2013, s. 81). Totalt er tekstil mest prioritert, noe som trolig henger sammen med høy kvinneandel i utvalget (Espeland et al., 2013, s. 81). Funnene tyder på at mange lærere gjør kjønnstradisjonelle materialvalg, mens tegning er mer kjønnsnøytralt.

Faghistoriske strukturer kan også påvirke elevenes faglige preferanser og trivsel. Kunst og håndverk er blant de mest populære fagene for jenter, mens gutter på mellomtrinnet foretrekker sløyd (Aasen & Vigmostad, 2014, Bråten & Borgen, 2019). Disse preferansene samsvarer med funn fra andre nordiske land som viser lignende kjønnsstereotyp tenkning (Lepistö & Lindfors, 2015; Sigurdson, 2014). Slike kjønnsstereotypier kan og bør utfordres i grunnskolen og lærerutdanningen.

Lærerrollen i lærerutdanning

Kjønnsdelingen kan også ses tydelig i dagens lærerutdanning. Det er fortsatt få mannlige lærerstudenter som velger Kunst og håndverk i GLU (Bråten & Borgen, 2019, 2022).

Gjennom flere tiår har kvinner vært overrepresentert i høyere utdanning innen Kunst og håndverk. De siste 20 årene har andelen mannlige studenter i Kunst og håndverk vært lav, typisk mellom 10 og 15 prosent, ofte lavere (Bråten & Borgen, 2019). Til tross for et tydelig samfunns mål om økt kjønnsbalanse i ulike yrker, har dette vist seg vanskelig å oppnå innen læreryrket generelt (Holterman & Johnsen, 2015), og i enda mindre grad innen kunst og håndverksfaget (Espeland et al., 2013). Lærerutdanningene har vært gjenstand for omfattende endringer gjennom nasjonale reformer de siste tiårene, mer enn noen annen høyere utdanning med nasjonale planer (Dahl et al., 2016, s. 121), uten at dette har ført til

økt kjønnsmangfold i faget (Bråten & Borgen, 2019). Når majoriteten av elevene i Kunst og håndverk møter kvinnelige lærere, kan det bidra til å opprettholde og forsterke kjønnsstereotype forestillinger. Det kan også føre til smalere materialerfaring i tilfeller der flere kvinnelig lærer velger bort harde materialer. Dette kan igjen ha konsekvenser for både rekrutteringen til faget og hvordan materialarbeid praktiseres i skolen. Rollemodeller, både i formelle og uformelle læringsarenaer, kan slik spille inn på om eksisterende kjønnsroller opprettholdes eller utfordres. Rollemodeller kan bidra til å bryte ned barrierer og utfordre stereotypier. I Kunst og håndverk kan man se et særlig behov for tilstedeværelsen av mannlige rollemodeller, også i myke materialer. For at GLU skal kunne utvikle undervisningen i Kunst og håndverk med fokus på å utfordre kjønnsstereotypier og fremme inkluderende praksiser i utdanningen av fremtidens lærere og elever, er det viktig å tilrettelegges for at flere kvinnelige lærerstudenter får en bred faglig identitet innen fagets ulike materialområder.

Utfordringer og potensial i læreplanen

Læreplanen i Kunst og håndverk adresserer kjønnsroller direkte. Kompetansemål etter 7. trinn oppfordrer elevene til å «undersøke hvordan kjønnsroller vises i kulturelle uttrykk før og nå, og lage visuelle uttrykk som utfordrer stereotypier» (Kunnskapsdepartementet, 2020, s. 7). Til tross for denne intensjonen viser resultatene at utfordringene ved kjønnsstereotype tradisjoner fortsatt er til stede som bakteppe i faget. I skolen er Kunst og håndverk fortsatt preget av sin nordiske tradisjon, hvor materialvalg i stor grad har vært differensiert etter kjønn (Bråten & Borgen, 2019, 2022). Den materialbaserte kjønnsdelingen har vist seg bemerkelsesverdig motstandsdyktig i møte med samfunnsendringer og nye læreplaner. Dette gjenspeiler at en vedvarende kjønnsdelt tradisjon, der tekstil forbindes med kvinner og tre med menn, fremdeles gjør seg gjeldene i faget. Bråten og Borgen (2019) peker på at mange lærere ofte gjør kjønnsstereotypiske materialvalg for egen undervisning, mens tegning forblir mer nøytral. For å oppnå en reell endring må både GLU og skole arbeide aktivt med å fremme en inkluderende og nøytral tilnærming til fagets ulike områder, og sikre at lærerstudenter og elever får mulighet til å tilegne seg kompetanse innen ulike materialområder.

Studentene som framtidige rollemodeller

Lærere i Kunst og håndverksfaget formes i stor grad av praksiser og fagdidaktiske tradisjoner utviklet gjennom lærerutdanningen (Brønne, 2011; Digranes, 2009). Med innføringen av Hovedfag i forming i 1976 ble det lagt vekt på en integrasjon av både teoretiske og praktiske komponenter (Lærerutdanningsrådet, 1976; Skjelbred et al., 2024). I dag må både lærere i grunnskolen og lærerutdannere i grunnskolelærerutdanningen (GLU) navigere i spennet mellom å videreføre verdifulle tradisjoner og å bidra til fornyelse og utvikling av faget. Denne

balansen er avgjørende for å styrke Kunst og håndverk som skolefag i møte med fremtidige behov.

Som studenter i GLU vil lærerstudentene selv tre inn i rollen som fremtidige rollemodeller, og dermed få direkte innflytelse på elevenes læringsprosesser og, i et lengre perspektiv, på rekrutteringen av nye lærere til faget. I møte med ulike praksisfellesskap og etablerte rollemodeller utvikler studentene gradvis sin yrkesidentitet innen Kunst og håndverk. Med utgangspunkt i Wenger (1998) forstås undervisning og læring som deltakelse i et praksisfellesskap, der læring ikke bare handler om kunnskapsformidling, men også om meningsskaping og identitetsutvikling.

I forlengelsen av dette poengterer Dewey (1934/2005) og Wenger (1998) at læring skjer best når den oppleves som relevant, meningsfull og trygg. Dette aktualiserer en sentral problemstilling: Hvordan kan GLU bygge videre på det studentene bringer med seg av individuelle erfaringer som utøvere av håndverk, samtidig som de skal utvikles til reflekterte og profesjonelle faglærere? Her reises spørsmål om hvorvidt GLU forsterker eksisterende mønstre og forståelser, eller om deltakelse i nye praksisfellesskap kan utfordre etablerte identiteter, begrepsapparater og meningskonstruksjoner.

Oppsummerende konklusjon

I denne artikkelen har vi undersøkt hvilke praksisfellesskap og rollemodeller lærerstudenter viser til i utviklingen av forkunnskaper i ulike materialområder, og hva lærerstudentene oppgav som relevante kjennetegn ved disse rollemodellene ved oppstart i grunnskolelærerutdanningen (GLU) i Kunst og håndverk. Funnene viser at rollemodeller, både fra formelle og uformelle læringsarenaer, har hatt en betydelig innvirkning på lærerstudentenes erfaringer og interesser. Mannlige rollemodeller har i stor grad vært knyttet til trearbeid, mens kvinnelige rollemodeller har dominert i tekstil. Innen materialområdet leire har grunnskolen vært den primære læringsarenaen, mens metall har hatt svært begrenset representasjon. Resultatene indikerer en tydelig kjønnsdeling i lærerstudentenes opplæring, med unntak av billedskapende arbeid, både i formelle og uformelle læringsarenaer. Denne oppdelingen gjenspeiler historiske tradisjoner og kjønnsmønstre i faget. Denne studien gir et tidsbilde av situasjonen, og selv om kunst og håndverksfaget er i stadig utvikling, vil lærerstudentenes erfaringer ved oppstart i Kunst og håndverk i GLU ha betydning for deres interesser og videre læring. Både i møte med fagets materialområder, og i deres fremtidige lærerroller. Dette har videre konsekvenser for hvordan faget utvikler seg i møte med nye generasjoner og hva elevene i Kunst og håndverk i grunnskolen lærer.

Referanser

- Arnesen, H. S., Steffensen, K., Foss, E. S., Lervåg, M.-L. & Keute, A.-L. (2023). *Lærerkompetanse i grunnskolen: Hovedresultater 2021/22* (SSB Rapport 2022/50). Statistisk sentralbyrå.
https://www.ssb.no/utdanning/grunnskoler/artikler/laererkompetanse-i-grunnskolen.hovedresultater-2021-2022/_attachment/inline/12e55903-5648-405c-b8f4-51b12f15f866:8d9d5ab98a629f8fcfef48756297a5a2ad7995bc/RAPP2022-50_NY%20VERJISON%20feb23.pdf
- Bandura, A. (2007). *Psychological modelling: conflicting theories*. Aldine-Atherton.
- Bandura, A. (2023). *Social cognitive theory : an agentic perspective on human nature*. John Wiley & Sons. <https://doi.org/10.1002/9781394259069>
- Brønne, K. (2011). Vedlikehold av ein konstruert kontrovers–kunstpedagogikk og handverkstradisjon i kunst- og handverksfaget. *FormAkademisk*, 4(2).
<https://doi.org/10.7577/formakademisk.203>
- Bråten, I., & Borgen, J. S. (2019). Hvor var det det butta, hvor er det blitt av alle gutta? Kunst og håndverk i et kjønns- og likestillingsperspektiv. *FormAkademisk*, 12(1).
<https://doi.org/10.7577/formakademisk.3239>
- Bråten, I., & Borgen, J. S. (2022). Generasjon 2.0: Mannlige lærere i kunst og håndverk. *Acta Didactica Norden*, 16(1), (1-25). <http://doi.org/10.5617/adno.8805>
- Borgen, J. S., Murtnes, Å., Bergsland, J. E., Bottolfs, M., Carlsen, K., Husebø, Ø., Ouff, S. M., Randers-Pehrson, A., Møller-Skau, M., Thorrud, S., Weum, K. B. & Ørbæk, T. (2023). *De praktiske og estetiske fagene – fagtradisjoner, fornyelse og endringer i læreplaner for fagene frem mot LK20. Evaluering av fagfornyelsen i fire fag* (Delrapport 1). https://openarchive.usn.no/usn-xmlui/bitstream/handle/11250/3097401/2023_130_Borgen_Delrapport%201_2utg.pdf?sequence=5&isAllowed=y
- Dahl, T., Askling, B., Heggen, K., Kulbrandstad, L. I., Lauvdal, T., Qvortrup, L. & Thue, F. W. (2016). *Om lærerrollen: Et kunnskapsgrunnlag*. Fagbokforlaget.
- Dewey, J. (2005). *Art as an experience*. Perigee Books. (Opprinnelig utgitt 1934)
- Digranes, I. (2009). The Norwegian School Subject Art and Crafts – Tradition and Contemporary Debate. *FormAkademisk*, 2(2), 26-36.
<https://doi.org/10.7577/formakademisk.83>

- Engelsen, B. U. (2015). *Kan læring planlegges? Arbeid med læreplaner – hva, hvordan, hvorfor?* (7 utg.). Gyldendal Akademisk.
- Espeland, M., Arnesen, T. E., Grønsdal, I. A., Holthe, A., Sømoe, K., Wergedahl, H. & Aadland, H. (2013). *Skolefagsundersøkelsen 2011: Praktiske og estetiske fag på barnesteget i norsk grunnskule* (HSH-rapport 2013/7). Høgskolen Stord/Haugesund.
<https://hvlopen.brage.unit.no/hvlopen-xmloi/bitstream/handle/11250/152148/Rapport.pdf>
- Fauskanger, J. & Mosvold, R. (2014). Innholdsanalysens muligheter i utdanningsforskning. *Norsk pedagogisk tidsskrift*, 98(2), 127-139. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-2987-2014-02-07>
- Forsøksrådet for skoleverket. (1960). *Læreplan for forsøk med 9.årig skole* (nr.5). Aschehoug.
- Gadamer, H. G. (2004). Sandhed og metode. Grundtræk af en filosofisk hermeneutik (A. Jørgensen, overs.). Systime.
- Gulliksen, M. S. (2013). Gode Valg – om læreres utvelgelseskompetanse i Kunst og håndverk. *FormAkademisk*, 5(2). <https://doi.org/10.7577/formakademisk.501>
- Gulliksen, M. S. (2014). Beredskapskunnskap – navet i Lærerutdanning i Kunst og håndverk. *FormAkademisk*, 7(5). <https://doi.org/10.7577/formakademisk.902>
- Holterman, S. & Johnsen, S. (2015, 8. januar). Stadig færre menn i skolen. *Utdanningsnytt*. <https://www.utdanningsnytt.no/grunnskole/stadig-faerre-menn-i-skolen/189873>
- Kjosavik, S. (2001). *Fra tegning, sløyd og håndarbeid til kunst og håndverk: en faghistorie gjennom 150 år*. Tell Forlag.
- Krueger, R. A. (1994). *Focus groups: A practical guide for applied research* (2. utg.). Sage.
- Kunnskapsdepartementet. (2017). *Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen*. Fastsett som forskrift ved kongelig resolusjon. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/verdier-og-prinsipper-for-grunnopplaringen/id2570003/>
- Kunnskapsdepartementet. (2020). *Læreplan i kunst og håndverk (KHV01-02)*. Fastsett som forskrift. Læreplanverket for Kunnskapsløftet 2020. <https://www.udir.no/lk20/khv01-02?lang=nob>
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju*. Gyldendal Akademisk.
- Lærerutdanningsrådet. (1976). *Rammeplan for hovedfagsstudium i forming* (Lærerutdanningsrådets Småskrift nr. 7). Lærerutdanningsrådet.
https://www.nb.no/items/URN:NBN:no-nb_digibok_2017062307014

- Lepistö, J., & Lindfors, E. (2015). From Gender-segregated Subjects to Multi-material Craft: Craft Student Teachers' Views on the Future of the Craft Subject. *FormAkademisk*, 8(3). <https://doi.org/10.7577/formakademisk.1313>
- Moe, H. E. (2021). Spesialrom for Kunst og håndverk i grunnskolen – analyse av retningslinjer 1889–1992. *FormAkademisk*, 14(1). <https://doi.org/10.7577/formakademisk.4026>
- Nielsen, L. M. (2019). *Fagdidaktikk for Kunst og håndverk: i går, i dag, i morgen* (2. utg.). Universitetsforlaget.
- Randers-Pehrson, A., Rimstad, Å. & Carlsen, K. (2023). Utopier og realiteter i kunst og håndverksfaget – Rammefaktorerens betydning for kunst og håndverksundervisningen. *Acta Didactica Norden*, 17(3). <https://doi.org/10.5617/adno.9757>
- Reitan, J. B (2007). Inuit vernacular design as a community of practice for learning. *CoDesign*, 2(2), 71–80. <https://doi.org/10.1080/15710880600645489>
- Samuelsson, M., Samuelsson, J. & Autio, O. (2015). Tracing patterns of sloyd teachers' efficacy beliefs at different stages of their professional careers. *Techne Series: Research in Sloyd Education and Craft Science A*, 22(1), 30-43. <https://journals.oslomet.no/techneA/article/view/819>
- Skjelbred, B. H., & Digranes, I. (2023). En tegnende lærer. I O. B. Øien, S. L. Heggernes & A. M. F. Karlsen (red.), *Flerstemmige perspektiver i norsk utdanningsforskning: Spenninger og muligheter* (s. 147–168). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.212.ch8>
- Skjelbred, B. H., Borgen, J. S., Onsrud, S. V., & Aadland, E. K. (2024). De praktiske og estetiske fagene i grunnskolelærerutdanningen: overbyggende tematikker, metoder og teoretiske perspektiver i første kull med masteroppgaver. *Acta Didactica Norden*, 18(1), 1-25. <https://doi.org/10.5617/adno.10686>
- Skjelbred, B. H. & Veka, I. (2025). Læreres opplevelse av handlingsrom i undervisningspraksiser i fagene kunst og håndverk og mat og helse i grunnskolen – en balansekunst i operasjonalisering mellom krav og egne forventninger. *Nordisk tidsskrift for pedagogikk og kritikk*, 11(1). <https://doi.org/10.23865/ntpk.v11.6167>
- Sigurdson, E. (2014). *Det sitter i väggarna: En studie av trä-och metallslöjdsalens materialitet, maskulinitet och förkroppsliganden* [Doktorgradsavhandling, Umeå universitet]. Diva. <https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:umu:diva-95597>
- Simonsen, A. E., & Digranes, I. (2024). Realisering av kjerneelementet handverksferdigheter i kunst og handverk: Relevansen av læreren sin making knowledge i arbeid med djupnelæring. *FormAkademisk*, 17(1). <https://doi.org/10.7577/formakademisk.5653>

- Steinnes, G. S., & Haug, P. (2019). Kvalifiseringa for læraryrket: Internasjonale ideal i ein nasjonal og regional praksis. I Ø. Helgesen, E. Nettet, R. Glavee-Geo & P. Rice. *Modeller: Fjordantologien 2019* (s. 456-475).
<https://doi.org/10.18261/9788215034393-2019-22>
- Stenersen, A. L & Skjelbred, B. H. (2025). Fra det enkle til det mer avanserte – grunnskolelærerstudenters erfaringer fra kunst og håndverk i grunnskolen. I H. Holm & A. Alexeeva (Red.), *Estetiske fag i samfunnet* (s. 221–241). Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/cdf.261.ch10>
- Wenger, E. (1998). *Communities of Practies: Learning, Meaning and Identity*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511803932>
- Aasen, A.M. & Vigmostad, I. (2014). *Elevenes stemmer: Forskjeller og likheter mellom jenters og gutters opplevelser av sin skolehverdag* (Oppdragsrapport 10-2014). Høgskolen i Hedmark. <http://hdl.handle.net/11250/216937>